

УДК 336+338.242

Є. М. Палига, О. П. Будзуляк

Українська академія друкарства

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЇ І РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ НА РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОГО КОМПЛЕКСУ

З огляду на те, що процес відносин власності в Україні є достатньо складним, запропоновано систему корпоративного управління під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників та структури організаційно-економічного механізму управління корпоративною власністю для подальшого розвитку підприємств видавничо-поліграфічного комплексу України.

Трансформація, реструктуризація підприємств, корпоративна власність, акціонери, чинники, видавничо-поліграфічний комплекс

Сучасна ситуація в економіці України характеризується динамічною трансформацією форм господарювання, перерозподілом власності та пошуком найефективніших організаційних форм існування бізнесу [4]. Роздержавлення власності, процеси приватизації створили передумови утворення корпорацій.

В Україні корпоративна форма існування бізнесу почала розвиватися нещодавно. Це є відповіддю на запити часу щодо можливості розширення бізнесу, інструментом для реалізації широкомасштабних інноваційних та інвестиційних проектів на підприємствах, які мають високу вартість. Сучасні наукові технології вимагають значних витрат коштів на їх впровадження у виробництво. Фінансування таких проектів можливе за рахунок концентрації капіталу.

Національний видавничо-поліграфічний комплекс (ВПК), в якому відбулись істотні трансформаційні процеси, на сьогодні не забезпечує належних результатів господарювання. Частка створюваного ним валового внутрішнього продукту не перевищує одного відсотка, тоді як у провідних країнах світу він є одним з найприбутковіших та інвестиційно-привабливих [8].

Проблеми корпоративного управління, функціонування корпоративного сектора досліджували такі авторитетні вчені-економісти як О. І. Амоша, Я. Г. Берсуцький, І. А. Бланк, С. В. Богачов, А. А. Пересада, І. Л. Сазонець, М. Г. Чумаченко та інші. Завдяки проведеним ними дослідженням створено теоретичну базу корпоративного управління в Україні, розроблено практичні рекомендації, які зробили вагомий внесок у відпрацювання процедур корпоративного управління [5].

Водночас ряд актуальних питань залишаються невирішеними. Макроекономічні проблеми корпоративного управління зумовлені переважно недоско-

налістю законодавчої бази створення корпорацій та економічною і політичною ситуаціями, які склалися в країні на той час. Через відсутність відповідного досвіду законодавче поле країни було сформовано таким чином, що не всі проблеми корпоратизації власності знайшли законодавче вирішення. Це призвело до ряду порушень, як при створенні корпорацій, так і при зміні власників. Відсутність ринкової інфраструктури стала причиною низки проблем, пов'язаних з корпоративними власністю та управлінням.

Ринкова трансформація підприємств ВПК відбувається в умовах переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки, тобто реальний перехід здійснюється від змішаної економіки, що функціонувала на державно-планових засадах до звичайної, яка заснована на ринкових підприємствах. Особливістю цього процесу в Україні є перехід від підсистеми, сформованої для обслуговування єдиного народного комплексу колишнього СРСР, який функціонував на директивно-плановій основі, до цілісної економічної системи, — заснованої на ринкових принципах.

Найпоширенішими шляхами переходу від командно-адміністративної системи до ринкової економіки є радикальний та еволюційний. Перший передбачає одночасну лібералізацію практично усіх ринків і цін, причому зростання цін обмежене жорсткою монетарною та фіскальною політикою. Радикальний шлях обрали багато країн Центрально-Східної Європи (класичний приклад — Польща). Другий шлях — поступове запровадження ринкових відносин та створення ринкових інститутів упродовж 10–15 років і більше, випробуваний у Китаї, який на сьогодні досягнув високих показників економічного зростання.

Приватна власність — це одна з підвалин, на яких тримається сучасна ринкова економіка. Для того, щоб у країні, почав формуватися підприємницький сектор, насамперед потрібно було відновити інститут приватної власності, приватизувати значну частину державного майна і створити постійну основу для розвитку ринкових відносин та функціонування підприємств у ринкових умовах.

В Україні поновлення інституту приватної власності започатковано ухваленням Закону «Про власність» у лютому 1991 року. Цей закон запровадив співіснування у вітчизняній економіці, поряд з державною власністю на матеріальні ресурси, а також приватну та колективну власність. Він дав змогу приватним особам використовувати найману робочу силу для отримання прибутку.

Україна обрала шлях роздержавлення, приватизації і побудови змішаної економіки, в якій рівноправними суб'єктами є акціонерні, кооперативні, приватні та державні підприємства.

Роздержавлення являє собою комплекс заходів, спрямованих на перетворення відносин власності, ліквідацію монополії держави на власність, формування багатуокладної економіки, посилення процесів її саморегулювання. Однією з основних форм роздержавлення власності у постсо-

ціалістичних країнах є приватизація. Приватизація — це перетворення державної (а також колективної) власності на приватну — індивідуальну чи групову [7].

Роздержавлення може супроводжуватись як зміною державної власності на недержавну, так і зміною лише форм використання державної власності. Цілі роздержавлення і приватизації наведено на рис. 1.

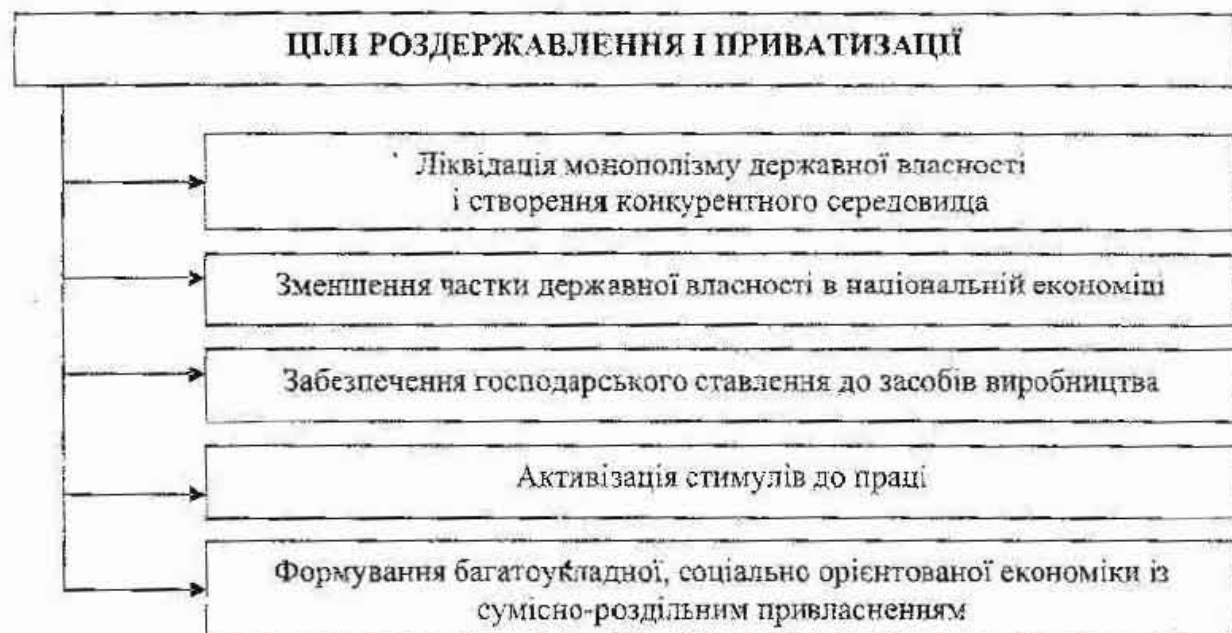

Рис. 1. Цілі роздержавлення і приватизації в Україні

Процес роздержавлення відбувається за умови існування відповідного правового та організаційного середовища. Отож було розроблено нормативні документи, юридичні норми, законодавчі акти, які гарантували однакові умови і порядок роздержавлення та приватизації для всіх суб'єктів господарювання, зокрема, ухвалені Верховною Радою України закони «Про власність», «Про підприємництво», «Концепція роздержавлення і приватизації підприємств, землі і житлового фонду», «Про приватизацію майна державних підприємств» та інші, які сприяли формуванню відповідного правового та економічного середовищ [3].

Для досягнення економічної свободи приватизація передбачає застосування комплексу різноманітних заходів щодо зменшення масштабів втручання держави у діяльність господарських суб'єктів та посилення ролі приватного сектора у володінні майном, зокрема:

повний чи частковий перехід державної власності до приватних осіб шляхом відкритого чи закритого продажу акцій, нові приватні капітальні вкладення в державні підприємства;

продаж державних активів на аукціонах;

розукрупнення господарських суб'єктів або створення холдингових компаній з дочірніми підприємствами;

викуп державного майна працівниками підприємств або їхніми менеджерами (зокрема, на виплат або з використанням кредиту);

отримання контролю над державними підприємствами та їхніми активами (оренда та підряд, а також передача державних підприємств для управління приватним менеджером).

Трансформація процесу управління на корпоративованих підприємствах ВПК на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні є надзвичайно актуальними для відкритих акціонерних товариств, які створені в процесі приватизації та бажають залучити як іноземні, так і вітчизняні інвестиційні ресурси і підвищити свою конкурентоспроможність, стають питання вмілого та грамотного управління, саме тому компетентність у справах корпоративного управління та глибоке розуміння його найважливіших принципів є одним з основних питань для вітчизняних підприємств та економіки України в цілому [8].

Основною проблемою корпоративного управління є конфлікт інтересів власників і менеджерів. Несформованість структури власності господарських товариств — одна з основних причин корпоративних конфліктів.

Дійсно, відокремлення інституту управління акціонерним товариством від інституту власності ще більше ускладнює відносини корпоратизму. Наймафий керуючий, реалізуючи волю акціонерів-власників, як оперативний розпорядник активами та інформацією набуває права інсайдерського контролю над підприємством і одночасно можливості діяти у своїх корисливих інтересах на шкоду акціонерам-власникам і підприємству в цілому. Внаслідок цього виникає проблема захисту прав власників і, передусім, аутсайдерів.

Гарантія ефективного управління діяльності окремих підприємств і корпоративного сектора в цілому визначається двома обставинами:

наявністю в акціонерів адекватних механізмів контролю за діями менеджерів;

характером механізму перерозподілу прав власності на користь ефективніших агентів.

Механізми корпоративного управління традиційно розмежовуються на зовнішні і внутрішні: вплив зовнішнього середовища (зовнішні механізми управління) і внутрішні процедурні механізми управління в корпорації як наведено на рис. 2.

Управління корпоративною власністю стає ключовою позицією, вищим пріоритетом у менеджменті підприємств.

Процес управління корпоративною власністю повинен бути ефективним, тобто він має здійснюватися таким чином, щоб витрати на її зміст і управління не перевищували доходів, отриманих від процесу управління. Для цього в процесі управління потрібно застосовувати набір відповідних методів і прийомів, які в сукупності становлять єдину схему управління корпоративною власністю в перехідній економіці.

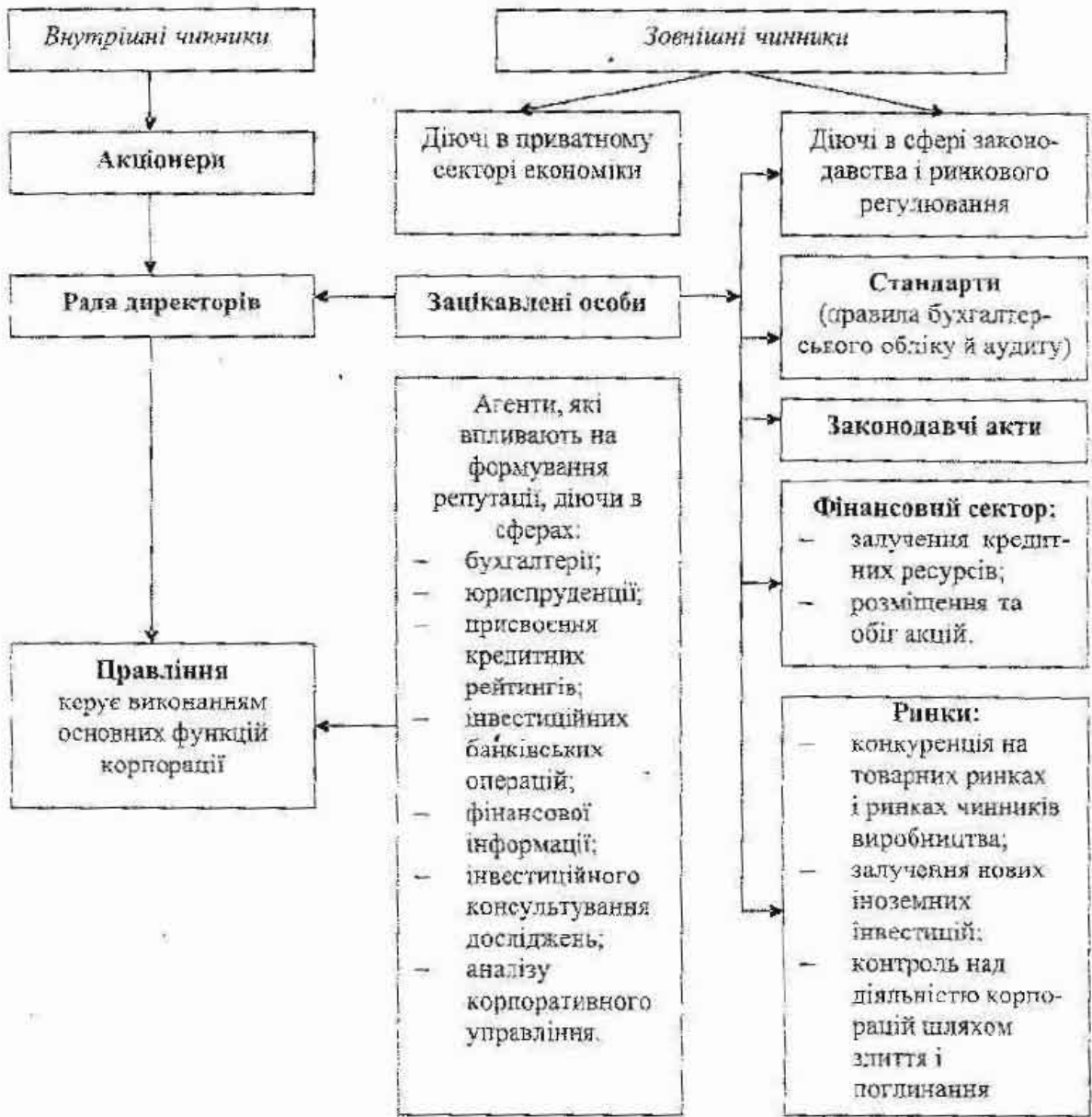

Рис. 2. Формування системи корпоративного управління під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників

Основними ознаками організаційно-економічного механізму управління корпоративною власністю акціонерного товариства є організаційна та економічна ознаки, причому, перша встановлює склад і послідовність дій з формування механізму.

Удосконалення системи управління корпоративною власністю пов'язане з безперервним пошуком можливостей зростання ефективності корпоративного портфеля й мобілізації наявних внутрішніх резервів. Резерви підвищення економічної ефективності відображають потенціал зростання результативності й корисної віддачі, підвищення конкурентоспроможності, поліпшення якості й нарощування обсягів виробленої продукції (робіт, послуг) на підприємствах.

До основних чинників, що впливають на ефективність діяльності підприємства, належать механізми прийняття організаційно-управлінських рішень і здійснення відповідних заходів щодо їх виконання. Інакше кажучи, механізми корпоративного управління відіграють важливу роль у діяльності вітчизняних підприємств на сучасному етапі їх розвитку (рис. 3).

Рис. 3. Внутрішній механізм корпоративного управління в акціонерному товаристві

У цьому зв'язку підвищення ефективності управління об'єктами корпоративної власності може стати одним із способів підвищення інвестиційної привабливості національної економіки. Саме про це сьогодні постійно турбуються підприємства сучасної видавничо-поліграфічної галузі України. Як приклад можна подати діяльність керівництва ВАТ «Львівська книжкова фабрика «Атлас» (рис. 4) із вдосконалення рівня корпоративного управління корпорації [9].

Конфігурація корпоративної власності, що складається тепер в українській економіці, цілком вписується у вищезазначену загальну закономірність.

Початковий етап широкомасштабного розподілу власності завершився, наслідком якого стало значне розпорошення прав власності. Тобто сформувалася змішана, але з відчутними аутсайдерськими рисами система корпоративного управління, пов'язана з наявністю величезної кількості дрібних власників корпоративних цінних паперів [5].

За високої розпорошеності власності ефективність системи внутрішнього контролю істотно обмежена. Дрібні акціонери втрачають стимули для контролю за менеджментом, оскільки витрат на здійснення функцій контролю зазнаватимуть окремі, найактивніші власники, а вигода від поліпшення управління стане суспільним благом, яке ділитимуть усі за кількістю акцій.

Рис. 4. Напрямки вдосконалення рівня корпоративного управління на ВАТ «ЛКФ «Атлас»

З цієї причини розпорошеність власності здійснює дестимулюючий (щодо контролю) вплив на акціонерів. Звісно, пасивність власників розв'язує руки неконтрольованим менеджерам. В Україні це набуло граничних меж: з одного боку, психологія неприйняття менеджментом акціонерів як власників і повсюдне ігнорування їх прав (більшість з яких, до того ж юридично незакріплена державою), з іншого — вкрай низький рівень корпоративної культури акціонерів та їх пасивність, що підживлюється почуттям залежності від всевладних і працівників як фактичних приватних власників підприємств.

Сьогодні в Україні відбувається процес перерозподілу власності, боротьба за концентрацію прав на контроль над фінансовими і товарними потоками підприємств, тобто концентрація власності в ході жорсткої боротьби за контроль із застосуванням різних механізмів і інструментів: використання інституту довірчого управління для державних пакетів акцій; консолідація акцій різними способами в замкнених галузевих, регіональних, міжгалузевих і міжрегіональних групах; використання інституту банкрутства; захоплення лідируючих позицій у раді директорів; емісія акцій; зміни структури груп акціонерів.

Процеси трансформації та реструктуризації підприємств України при переході їх до ринку не створили основних суб'єктів господарювання, в ролі

яких мали виступати корпоративізовані підприємства, об'єднання громадян, окремі підприємці, громадські організації.

Проте, незважаючи на підвищення рівня корпоративного управління протягом останнього часу, проблема корпоративних конфліктів в Україні залишається. Це пов'язано з недосконалістю управління акціонерними товариствами, незахищеністю прав акціонерів, відсутністю надійних механізмів реєстрації та переходу права власності, низьким рівнем корпоративної культури, невідповідністю існуючої практики корпоративного управління загальноприйнятим принципам.

Дієвим засобом вирішення абсолютної більшості проблемних питань у сфері корпоративного управління є ухвалення Верховною Радою України проекту Закону України «Про акціонерні товариства» в цілому як закону.

З уведенням у дію Закону України «Про акціонерні товариства», ухваленим у 2008 р., у законодавчому полі регулювання діяльності акціонерних товариств мають відбутися такі зміни [2]:

- удосконалення процедури заснування акціонерного товариства;
- запровадження поділу акціонерних товариств на публічні та приватні;
- обмеження максимальної кількості акціонерів приватного акціонерного товариства;

- запровадження вимог обов'язкового проходження лістингу публічним акціонерним товариством;

- встановлення чітких часових рамок, у які має бути здійснена оплата акцій як при створенні акціонерного товариства, так і при збільшенні його статутного капіталу;

- приведення всіх акцій до бездокументарної форми існування;
- розширення та удосконалення переліку прав акціонерів-власників простих та привілейованих акцій;

- на законодавчому рівні не тільки передбачення, а й встановлення процедури реалізації переважного права акціонерів при додатковій емісії акцій;

- врегулювання питання відчуження акцій акціонерного товариства і, зокрема, на законодавчому рівні встановлення порядку реалізації акціонерами приватного акціонерного товариства переважного права на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі;

- закладення засад захисту прав акціонерів-працівників товариства;
- визначення основних механізмів захисту прав акціонерів, такі як: запровадження кумулятивного голосування під час обрання органів акціонерного товариства; обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів; обов'язок особи, яка придбала 50 і більше відсотків простих акцій товариства (контрольний пакет акцій), запропонувати всім акціонерам придбати у них прості акції товариства;

- запровадження правил вчинення значних правочинів та правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість;

встановлення особливого порядку придбання значного та контрольного пакетів акцій акціонерного товариства;

встановлення нового порядку визначення розміру та порядку виплати дивідендів акціонерного товариства;

визначення нових детальних правил скликання та проведення загальних зборів акціонерів;

удосконалення механізму припинення акціонерного товариства;

відокремлення компетенції органів акціонерного товариства, вдосконалення засад їх утворення та діяльності.

Реалізація на практиці норм Закону України «Про акціонерні товариства» дасть можливість усунути основні чинники корпоративних конфліктів, такі як:

декларативність прав акціонерів за відсутності дієвого законодавчого механізму їх реалізації та захисту у разі їх порушення;

недосконала система обліку прав власності на цінні папери, передусім акції;

непрозорість угод з акціями та ціноутворення на фондовому ринку тощо.

Протягом 2008 р. для розв'язання проблемних питань у сфері корпоративного управління в акціонерних товариствах, підвищення його рівня та забезпечення прав інвесторів ринок цінних паперів став особливою складовою частиною фінансового ринку.

Трансформаційні процеси, що відбулися при переході до ринкової економіки, як показує досвід реформування колишніх потужних підприємств машинобудування та ВПК Львівщини, призвели до значних втрат виробництва, не забезпечили генерування ефективного власника й економічного зростання [6].

Натомість хорошим прикладом є реструктуризація підприємства ВАТ «Львівський мотозавод», який зумів свої значні виробничі потужності, технологію масового випуску продукції адаптувати до ринкових умов господарювання та згідно з чинним законодавством України запровадив нову організаційну структуру управління (рис. 5).

Саме такий підхід дав можливість залучити внутрішніх інвесторів для відновлення основних фондів, тисячі робочих місць, використати повністю виробничі потужності і земельну ділянку, яка була у постійному користуванні мотозаводу, освоїти нові види продукції, що має ринковий попит та суттєво вплинути на розвиток малого і середнього бізнесу і кількість податків з цієї території через новостворені майже 50 приватних комерційно-виробничих структур.

Удосконалення корпоративного управління є найважливішою умовою, необхідною для збільшення притоку інвестицій у всі сфери економіки як від вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів. Одним із способів такого удосконалення може стати механізм удосконалення системи захисту прав та законних інтересів акціонерів і забезпечення їх рівноправності [10].

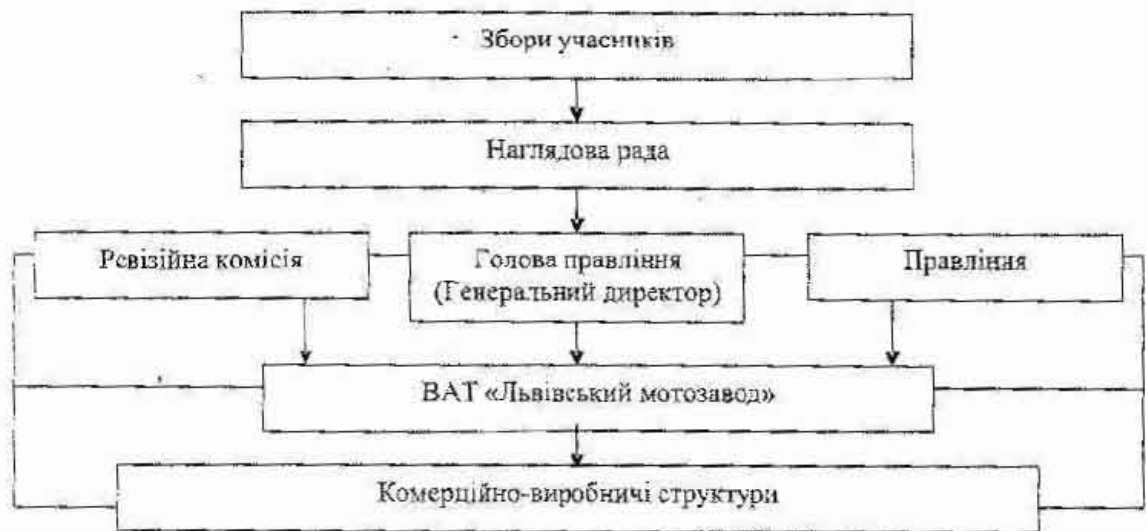

Рис. 5. Організаційна структура ВАТ «Львівський мотозавод»

Менеджмент підприємства має не тільки кваліфіковано займатися виробничими питаннями, а й забезпечувати суворе дотримання вимог законодавства й установчих документів стосовно процедур скликання загальних зборів.

Останніми роками популярним напрямком менеджменту є управління корпоративною культурою. Удосконалення корпоративної культури може стати одним з важелів підвищення ефективності функціонування корпорацій.

Отже, вищезазначені напрямки удосконалення рівня корпоративного управління є надзвичайно важливими в системі організаційно-економічного механізму управління корпоративною власністю. Варто зазначити, що саме підвищення ефективності управління корпоративною власністю є стратегічною проблемою, вирішення якої визначає успішний розвиток корпоративних підприємств ВПК.

Трансформаційні процеси, реструктуризація і їх вплив на корпоративне управління підприємств ВПК не розв'язали завдань і забезпечення суспільства видавничою продукцією. Сьогодні державою не створено сприятливих умов для ефективного функціонування і розвитку ВПК, не сформовано механізми його адаптації до динамічних змін зовнішнього середовища.

На сучасному етапі ринкових відносин в Україні надзвичайно актуальним для підприємств ВПК є налагодження вмілого і послідового корпоративного управління, вдосконалення його організаційно-економічного механізму. Виникає потреба вибору стратегії розвитку для кожної структури і знаходження оптимального рішення щодо узгодження інтересів всіх сторін — учасників діяльності корпорації.

Стратегічне управління корпоративним розвитком являє собою довгострокове керівництво корпоративними відносинами в акціонерному товаристві на основі використання усього комплексу чинників їх формування, визначення специфічних цілей корпоративного управління і розроблення стратегічних планів та забезпечення їх виконання.

1. Геєць В.М. Перехідна економіка: підруч. / В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова; за ред. В. М.Гейця. — К.: Вища шк, 2003. — 519 с. 2. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 №514-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. 3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про приватизацію державних підприємств» // Державний бюлетень про приватизацію. — 1997. — № 5. — С. 5. 4. Мостенська Т. Л. Корпоративне управління: підруч. / Т. Л. Мостенська, В. О. Новак, М. Г. Луцький — К.: Каравела, 2008. — 384 с. 5. Палига Є. М. Соціально-економічний механізм формування ефективної економіки / Є. М. Палига. — Львів: Ін-т регіональних дослідж. НАН України, 2006. — 340 с. 6. Палига Є. М. Стан та розвиток видавничо-поліграфічного комплексу України: регіональний аспект: моногр. / Є. М. Палига, Г. Я. Пушак, Я. Я. Пушак. — Львів: Укр. акад. друкарства, 2009. — 192 с. 7. Сазоненко І. Л. Корпоративне управління: світовий досвід та механізми залучення інвестицій: навч. посіб. / І. Л. Сазоненко. — К.: Центр навч. л-ри, 2008. — 304 с. 8. Швайка Л. А. Досвід і сучасні проблеми реформування управління підприємницькими структурами книговидання / Л. А. Швайка // Наукові записки. — 2001. — № 4. — С. 125. 9. Штангрет А. М. Реструктуризаційні процеси на поліграфічних підприємствах / А. М. Штангрет // Наукові записки. — 2001. — № 4. — С. 23. 10. Kanter R. The Change Masters: Corporate Entrepreneurs at Work / R. Kanter. — London-Athen and Unwin, 1983.

ВЛИЯНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ И РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ НА РАЗВИТИЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИЗДАТЕЛЬСКО-ПОЛИГРАФИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА

Ввиду того, что процесс отношений собственности в Украине является достаточно сложным, предложена система корпоративного управления под воздействием внешних и внутренних факторов и структуры организационно-экономического механизма управления корпоративной собственностью для последующего развития предприятий издательско-полиграфического комплекса Украины

INFLUENCE OF TRANSFORMATION AND RESTRUCTURING OF ENTERPRISES ON DEVELOPMENT OF CORPORATE MANAGEMENT PUBLISHER-POLYDIENE TO COMPLEX

As a process of relations of property in Ukraine is difficult enough, the system of corporate management is offered under act of external and internal factors, and structure of organizationally-economic mechanism of corporate property management with the purpose of further development of publishing-polygraph complex of Ukraine.

Стаття надійшла 02.04.10